

“DENİZLİ DEDIĞİ TEKKESİ”

Mustafa Beyazıt – Yasemin Beyazıt, Ankara, 2014.

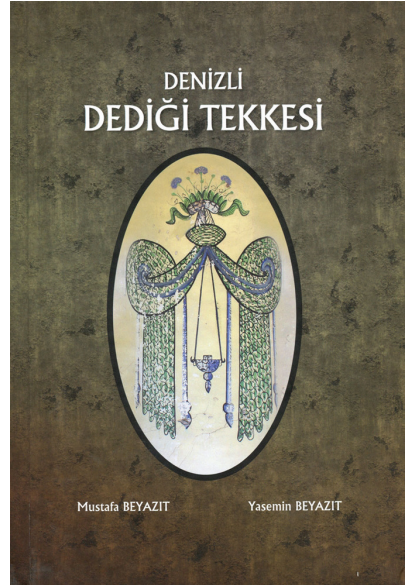
235 sayfa. ISBN: 978-605-85730-6-2

Mustafa EKMEKÇİ*

Pamukkale Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi’nin Tarih ve Sanat Tarihi bölümlerinde görev yapan, iki ayrı bilim dalı üyesinin hazırladığı eser, teşekkür, giriş, üç ana bölüm ile arşiv kaynaklarından oluşan ekler, kısaltmalar, kaynakça ve seçme indeksten oluşmaktadır.

Eserin giriş bölümünde, araştırmannın konusunu oluşturan Dediği Tekkesi’nin bugünkü coğrafi konumundan kısaca bahsedildikten sonra, tekkenin birden çok bilimsel veya amatör çalışmalarda ismen geçtiği belirtilmiştir (s.13-15). Tekke ile ilgili müstakil anlamda bir çalışmanın yapılmadığı üzerinde durulmuş ve yapılacak olan araştırmannın bir tekke monografisi olarak plânlandığı ifade edilmiştir. Tarihi kaynakların azami ölçüde kullanılacağı ve özellikle mimari unsurların tespitleriyle birlikte, tekke etrafındaki hazirede bulunan şahidelerin okunmasının bu monografiye güçlü katkı yapacağından söz edilmiştir. Çalışmanın bölümleri hakkında birer paragraflık bilgiler verildikten sonra araştırma öncesinde, sırasında ve sonrasında karşılaşılan zorluklar sebepleriyle birlikte sıralanarak, bir nevi çalışmanın sınırları belirlenmiştir.

Birinci bölümün adı “Dediği Tekkesi Tarihçesi” şeklinde belirtilmiş ve kendi içinde iki alt başlığa ayrılmıştır (s. 17-80). Alt başlığın ilkinde Tekke ve Zaviyeler hakkında genel bir giriş yapılmış, bu kurumların ortaya çıkışı tasavvufun doğuşuyla ilişkilendirilerek M.S. VIII. ve IX. yüzyıllar arasında İslâm coğrafyasında yayılmaya başladığı vurgulanmıştır. Anadolu coğrafyasında tekke ve zaviyeler için, XIV. - XV. yüzyıl öncesinde “ribât, hanikâh ve buk’a” terimleri kullanıldığını, bahsi geçen yüzyıllardan sonra ise “îmâret,

* Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı.

tekke, dergâh, ve asitâne” terimlerinin tercih edildiği belirtilerek; bu kuruluşların zaman içerisinde hem isimlerinin hem de mekânsal farklılıklardan kaynaklanan adlandırmaların sebepleri üzerinde durulmuştur. Anadolu’da Tekke ve Zaviyelerin ortaya çıkışı kesin bir tarihe bağlanmazken, bu kuruluşların Anadolu’nun fethiyle birlikte başlamış olabileceği belirtilmiştir. Anadolu’nun, doğusu ve güneydoğusundaki coğrafyadan aldığı göçlerle birlikte bu kuruluşların Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde faaliyetlerini sürdürdüklerinden bahsedilmiştir. Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de varlıklarını devam ettiren bu kuruluşların, hâkim devletlerin yöneticileri tarafından da çoğu zaman desteklendikleri örneklendirilmiştir. Tekke ve zaviyelerin farklı tarikatlarla bağlı oldukları belirtilerek, bu tarikatlardan biri olan Bektaşiliğin Anadolu toprakları üzerindeki kuruluş ve gelişme kronolojisi verilmiştir.

Kitabın birinci bölümünün ikinci alt başlığı olan “Dediği Tekkesi”, kendi içinde dokuz başlığa ayrılmıştır. Bunlardan birincisi olan ve tekkenin konumu açıklayan bilgiler içeren kısım, sayfa arasında verilen harita ve geçitler ile yolları gösteren fotoğraflarla desteklenmiştir. Tekkenin kuruluşundan bahsedilen ikinci kısımda ise tarihi kaynaklar ile arşiv belgelerinden yararlanılarak çıkarımlar yapılmıştır. Ayrıca rivayetler ve sözlü tarihten aktarılan bilgiler de göz ardı edilmeyerek dikkate alınmış, bu bilgilerin doğruluk - yanlışlık derecesi bilimsel yöntemlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Tekkenin kuruluşuyla ilgili tahliller yapılırken sırasıyla Sarı İsmail, Abdal Musa, Teslim Baba gibi şahsiyetlerin hayatından bahsedilmiş Denizli’ye gelişleri, birbirleri arasındaki halef / selef durumları ve Dediği Tekkesi’nin kuruluşu ile olan ilişkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu şahsiyetlerden biri olan Kazak Abdal’ın, XVI. yüzyılın sonlarında Dediği Tekkesi’nin derbentten (ribâttan) tekkeye dönüşümünde ve tekke etrafında yeni yerleşim yeri kurulmasında önemli rol oynadığından söz edilmektedir. Üzerinde oldukça detaylı bir biçimde durulan Kazak Abdal’ın ölümünden sonra, yerine Dediği Yaser Ali Sultan’ın tekkenin başına geçtiği ve tekkenin onun adıyla anıldığı belirtilmektedir. “Dediği Tekkesi Tekkenişinleri: Bababalım Ailesi” başlıklı üçüncü kısımda tekkenişinler ile ilgili olarak 1720 tarihinden önce bu görevi yapanların tespit edilemediğinden bahsedilmektedir. Daha sonra 1724-1726 tarihli bir belgeden Seyyid Şeyh Ali adında bir şahsın tekkeye ilk kez tekkenişin olarak ataması yapıldığını ve bu sülalenin bu görevi devam ettirdiği belirtilmektedir. Seyyid Şeyh Ali’nin 1777 yılında vefatı üzerine oğlu Süleyman, 1810 yılında tekkenişin Süleyman’ın vefatı üzerine oğlu Hüseyin, 1816 yılında tekkenişin Hüseyin’in vefatı üzerine ise kardeşi Sinan’ın tekkenişinliğe atandığını, hurûfât defterlerindeki kayıtlardan elde edildiği belirtilmiştir. Babadan oğula süregelen tekkenişinlik görevinin 1816’da Hüseyin’in kardeşi Sinan’a geçmesinden kaynaklı bir anlaşmazlığın Hüseyin’in oğlu Ali tarafından dava konusu edildiği ve bunun sonucunda tekkenişinliği müşterek olarak amca, yeğen yürüttüklerine dair savı olduğunu vurgulamıştır. Amca Sinan’ın vefatından sonra tekkenişinlik görevini tek başına yürüten Ali’nin 1866-67 yılında vefatı üzerine oğlu Hüseyin Mazlum’un (Bababalım) tekkenişin olarak atandığından söz edilmiştir. Buradan bir sonraki kısma kadar olan bölümde Hüseyin Mazlum’un eş ve çocukları, eğitimi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir ve ailenin soy ağacı çıkarılmıştır. “Yeniçeriliğin kaldırılması sürecinde Dediği Tekkesi” başlıklı kısımda ise ocağının kaldırılma sürecinde

daha çok büyük ölçekli tekkelerin hedef alındığı, Dediği Tekkesi'nin varlığını devam ettirdiği ifade edilmiştir. “Milli Mücadele Döneminde Dediği Tekkesi” başlığı altında kurtuluş mücadelesinde Hüseyin Mazlum'un aldığı görevlerden, Milli Mücadelenin ardından I. Meclis'te yer alan üç Bektaşî babasından biri olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca Hüseyin Mazlum'un oğullarından Mümtaz ve şehit olan Cafer Sadık'ın Milli mücadelede aldığı görevlerden de bahseden yazarlar, sayfa aralarında bu kişilerin fotoğraflarına da yer vermiştir. “Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Sırasında Dediği Tekkesi”ninde bu durumdan etkilendiği belirtilirken, tekkenin yapı elemanlarının tahrip edildiği ve tekkenişinlerinin de hapse atıldığı vurgulanmıştır. “Dediği Tekkesi Vakfı” başlığında, tekkenin hurûfât, şahsiyet ve temettûat defterlerindeki kayıtlarından yola çıkarak bir vakfının bulunduğu, ancak arşiv kayıtlarında henüz böyle bir belge ile karşılaşmadığından söz edilmiştir. Yukarıda sözü geçen belgelerdeki kayıtların ışığında, vakfın gelir gider miktarları benzer tekkeler ile karşılaştırılarak, tekkenin küçük ölçekli bir gelire sahip olduğu vurgulanmıştır. “Tekke İle İlgili Menkıbeler” başlığında ise üç menkıbe anlatılmış, bunlar yazarlar tarafından koca kuraklık ve eşkıyalık, XVII. yüzyılda görülen Celali isyanları ile ilişkilendirilmiştir. Günümüzde, Hüseyin Mazlum Bababalım'ın oğlu Hüseyin Mazlum'un evlatlarından Gültekin oğlu Uğur Bababalım'ın tekkede gönüllü olarak türbedarlık yaptığı “Tekkenin Bugünü” adlı başlık altında belirtilmektedir.

İkinci bölüm “Dediği Tekkesi Mimari Elemanları” adıyla üç alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla sivil mimari, dini mimari ve karşılaştırma ve değerlendirme şeklindedir (s. 81-170). Sivil mimari başlığı altında tekkenişin evi, aş evi, ambar-ev (dam) ve çeşmenin; dini mimari başlığı altında ise Kazak Abdal türbesi, Dediği Ali Yaser Sultan türbesi ve Dergâh'ın ayrıntılı incelemelerine yer verilmiştir. Üçüncü ve sonuncu başlık olan karşılaştırma ve değerlendirmede ise; mimari, süsleme ile malzeme ve teknik açıdan yapıların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Tekkenin mimari yapılarının ayrıntılı değerlendirmesine geçilmeden önce hem sivil ve hem de dini mimari örneklerinin, birbirlerine olan konumlarını belirtmek amacıyla tam sayfa vaziyet plânı bu bölümün girişinde karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra gelen sivil mimari başlığı altında ise sadece sivil yapıların birbirlerine olan konumlarını gösterir vaziyet plânı bulunmaktadır. Yapılar ile ilgili genel olarak inşa tarihlerini gösterir herhangi bir belge veya kitabenin bulunmadığından bahseden yazarlar, çeşme hariç, diğer mekânların günümüzde halen kullanımda olduğunu da belirtmektedir. Kazak Abdal türbesi, Dediği Ali Yaser Sultan türbesi ve Dergâh binasının vaziyet plânını gösterir çizim dini mimari başlığı altında yer almaktadır. Yukarıdaki sıraya göre incelenen, mimari anlatımlarının metin aralarında verilen plân, fotoğraf ve detay çizimleriyle güçlendirildiği dini mimari örneklerinin, malzeme, teknik ve süsleme açısından ayrıntılı bir değerlendirmesi yapılmıştır. Kazak Abdal türbesinin kitabesinin bulunmadığı ancak malzeme ve teknik açıdan yakın zamanda yenilenmiş olabileceğini belirtilmektedir. Binalardan sadece Dediği Ali Yaser Sultan türbesi ile Dergâhın kitabesinin mevcut olduğu, bunlardan türbenin H. 1302 / M. 1885 tarihli tamir kitabesi, dergâhın ise H. 1325 / M 1907-08 tarihli inşa kitabesi olduğunu belirterek, kitabelerin transkripsiyonuna da yer vermiştir. Özellikle Dediği Ali Yaser

Sultan'ın sandukasının bulunduğu mekânın duvar yüzeylerinde yer alan alçı süslemeli on altı dikdörtgen, on beş daire kartuş ve bunların içerisindeki Allah, Muhammed lafzı ile on iki imam ve on dört Masûm-u pâk'ın isimlerinin yer aldığı belirtilmektedir. Günümüzde harabe vaziyette olduğunu belirttiği dergâh binasının eski fotoğraflarına erişen yazarlar, giriş cephesinin restitüsyon çizimine kitabında yer vererek binanın olması gereken cephe düzeni hakkında çok önemli referanslar sunmaktadır. Ayrıca dergâh binasının içindeki mescidin mihrabındaki ve duvar yüzeylerindeki kalem işi süslemelere de dikkat çekmiştir. Bu bölümün sonunda sivil ve dini örnekler, mimari ve süsleme özellikleri bakımından karşılaştırma ve değerlendirme bölümünde irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde Dediği Yaser Ali Sultan Türbesi Haziresi'nde bulunan, on sekizi Osmanlı döneminden biri cumhuriyet döneminden toplam on dokuz mezar taşı türbe etrafındaki dağılımlarını gösteren çizimle verilmiştir (s. 171-231). Bölümün başında önce metodolojisini açıklayan yazarlar daha sonra katalog kısmında mezar taşlarını tek tek ele almış, karşılaştırma ve değerlendirme yaparak haziredeki mezar taşlarının hakkında çıkarımlarda bulunmuştur. Özellikle katalog bölümünün metin aralarında verilen fotoğraflar, çizimler ve gövde yatay kesitleri görsel olarak kavramayı pekiştirmiş, mezar taşlarının transkripsiyonları ile de anlam bütünlüğü sağlanmıştır. Detaylı incelemeler sonucunda bazı mezar taşı başlıklarının Bektaşî mezar taşı başlıkları oldukları vurgulanarak, hazirede medfûn olanların tekkenişin soyundan gelen kişiler olduğu belirtilmiştir.

Bu eser disiplinler arası çalışmaların önemli örneklerinden biri olup, yazarlarında belirttiği üzere monografik bir tekke çalışması olarak nitelendirilebilir. Konusunda, özgün nitelikte bilgilere sahip olan eserin, Bektaşî tekke mimarisi hakkındaki çıkarımları ile Bektaşîlik, Batı Anadolu Bektaşîliği ve Denizli anahtar kelimelerine katkısı göz ardı edilmemelidir.